

Osallisuuden ulottuvuuksia kartoittamassa

13.2.2023

Osallisuus ihmistyössä

Osallisuus nähdään yhteiskunnan ja yksilön kannalta tavoiteltavana asiana. Osallisuus ja osallistuvat ihmiset ovat toimivan kansalaisyhteiskunnan ydintä. Tasa-arvoinen ja demokraattinen yhteiskunta tarvitsee kansalaisia, jotka ovat aktiivisia ja osallistuvia (Hautamäki ym., 2022).

SeAMKissa on julkaistu osallisuutta ihmistyössä tarkasteleva julkaisu, jossa on kirjoittajina SeAMKissa työskenteleviä opettajia, hankkeissa toimivia SeAMKin henkilökunnan edustajia ja yhteistyökumppaneita sekä opinnäytetyön tekijä yhdessä ohjaavan opettajan kanssa (Hautamäki ym., 2022). Julkaisu sisältää 19 artikkelia. Kokoomateoksen artikkeleissa tuodaan esille, millaisia osallistavia työ-, tutkimus-, kehittämis- ja opetusmenetelmiä ihmistyössä on kehitetty tai sovellettu viime aikoina sekä miten niitä hyödynnetään nyky-yhteiskunnassa ja tulevaisuudessa. Julkaisu on tehty vuoden 2022 aikana osana SeAMKin opetus- ja hanketoimintaa. Kokoomateos sai alkunsa sosiaalialan opettajien palaverissa esitetystä ideasta, jossa todettiin osallisuutta koskevalle keskustelulle ja opetus- sekä hanketöiden esittelylle olevan tarvetta. Julkaisu liittyy myös SeAMKissa toimivan Osallisuuden yhteiskunta ja työelämä -tutkimusryhmän toimintaan.

Ihmistyöllä julkaisussa tarkoitetaan sosiaali- ja terveysalan (sote) toimintaympäristöissä tehtävää työtä ja oppimista sekä laajemmin ihmisten välistä työtä ja oppimista, joka koskee erilaisia työyhteisöjä, kasvatusta ja digitalisaatiota (Hautamäki ym., 2022, 13). Osallisuutta julkaisussa tarkastellaan ensisijaisesti sosiaalisen hyvinvoinnin näkökulmasta. Tehtävänä on vastata kysymykseen, miten osallisuus toteutuu yhteiskunnassa,

yhteisöissä ja yksilöiden elämässä, kun sitä tarkastellaan osallisuutta tukevien rakenteiden ja kulttuurin, oppimisen ja osallistavien menetelmien kautta. Tässä artikkelissa tuodaan esille osallisuuden määrittelyä ja avataan osallisuuden yhteiskuntaan, yksilöön ja oppimiseen liittyviä ulottuvuuksia.

Osallisuus yhteisössä ja yhteiskunnassa

Yhteisötasolla osallisuus on sitä, että kaikki kansalaiset pyritään saamaan yhteisen toiminnan ja yhteiskunnan kehittämisen toimijoiksi. Osallisuus mahdollistaa tasa-arvoisen ja demokraattisen yhteiskunnan ylläpitämisen ja kehityksen. Osallisuus on keskeinen osa nykykeskusteluja ja hyvinvointia edistävää koulutusta ja ihmistyötä (Hautamäki ym., 2022). Yhteisö- ja yhteiskuntatasolla on pyrkimyksenä edistää osallistavien rakenteiden muodostamista. Miten osallisuus käytännössä ymmärretään ja miten sitä sovelletaan toimintaan, ei kuitenkaan aina ole selvää eikä yksiselitteistä.

Osallisuuden edistäminen nähdään ihmistyössä usein tavoitteena, mihin monet lait ja ammatilliset sekä poliittiset ohjeet velvoittavat organisaatioita ja sen ammattilaisia. Kansalaisten osallisuuteen pyrkivä toiminta on tärkeä osa yhteiskuntapoliittisia tavoitteen asetteluja (Kananoja, 2017). Osallisuuden vahvistamiseen liittyy lupaus siitä, että kansalaisilla on tasa-arvoinen mahdollisuus vaikuttaa elämäänsä (Jämsén & Pyykkönen, 2014; Matthies, 2017; Hautamäki ym., 2022). Osallisuuden edistämisellä pyritään eriarvoisuuden vähentämiseen yhteiskunnassa ja se esitetään keskeisenä tavoitteena useissa kansallisissa ohjelmissa ja hyvinvointia edistävissä hankkeissa (Jämsén & Pyykkönen, 2014, s. 12–21; Hautamäki ym., 2022).

Osallisuuteen pyrkivä toiminta on tärkeä yhteiskuntapoliittinen tavoite ja sen edistäminen on myös keskeinen lakisääteinen tehtävä (Hautamäki ym., 2022, 10). Perustuslaissa (731/199) säädetään, että yksilöiden mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan edistetään ja jokaisella tulee olla riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut. Kaikilla ihmisillä tulisi olla oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan päätöksentekoon ja lähiympäristönsä kehittämiseen. Palvelujen tulee olla sellaisella tasolla, että jokaisella ihmisellä on mahdollisuus toimia niissä kuten yhteiskunnan täysivaltainen jäsen (Lähteinen ym., 2017, s. 67; Hautamäki ym. 2022, 10). Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) säädetään ihmislähtöisyyden ja osallisuuden turvaamisen periaate. Lähteisen ym. (2017, s. 70) mukaan sosiaalihuoltolaissa osallisuus tarkoittaa yhteenkuulumisen ja osallisuuden tunnetta sekä sitä, että kaikilla kansalaisilla on mahdollisuus toimia ja vaikuttaa omiin asioihin, yhteisöön ja yhteiskuntaan. Osallisuuden ja osallistumisen esteitä voi olla ja silloin omiin asioihin vaikuttamista voidaan tukea. Asiakkaiden tukeminen voi olla esimerkiksi neuvontaa ja ohjausta.

Terveydenhuoltolaki (1326/2010) osaltaan vahvistaa palvelujen asiakaskeskeisyyttä. Myös useat muut lait, kuten kuntalaki, ikääntynyttä väestöä koskeva laki sekä lastensuojelua, perusopetusta ja nuorisoa koskevat lait ovat luonteeltaan osallisuutta vahvistavia (Jämsén & Pyykkönen, 2014, s. 29–32; Hautamäki ym., 2022, 10). Lainsäädäntö oikeuttaa ja velvoittaa osallisuuden edistämiseen ihmistyössä.

Hyvinvointialueille siirryttiin vuoden 2023 alussa (Sote-uudistus, 2022). Laissa hyvinvointialueesta (611/2021) on tarkoituksena luoda edellytykset itsehallinnolle ja asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksille kuntia suuremmilla hyvinvointialueiden hallintoalueilla. Hyvinvointialueiden asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa hyvinvointialueen toimintaan.

Osallisuus yksilötasolla

Osallisuudella tarkoitetaan sote alan toimintaympäristöön liittyvissä keskusteluissa usein sitä, että yksilöillä on mahdollisuus osallistua itseä koskevien palvelujen saamiseen, suunnitteluun ja kehittämiseen. Yksilölle itselleen osallisuus voi tarkoittaa tunnetta siitä, että hän kokee kuuluvansa johonkin itselle merkitykselliseen yhteisöön (SOSTE, 2018). Osallisuutta kokevalla yksilöllä on mahdollisuus vaikuttaa omiin ja yhteisiin asioihin (Hautamäki ym., 2022). Osallisuus myös edistää yksilön hyvinvointia ja vähentää syrjäytymistä tai sen riskiä. Osallisuudessa korostuu sosiaalisuus, ihmisten keskinäinen vuorovaikutus ja yhteisöllisyys. Ihminen on aidosti osallinen ollessaan yhteydessä toisiin ihmisiin ja silloin, kun hänellä on mahdollisuus rakentaa elinympäristöään yhteistyössä toisten kanssa. Osallisuus on myös yksilön olemista ja kiinnittymistä voimavaroihin, joita omassa toiminnassa tarvitaan (Isola ym., 2017; Hautamäki ym., 2022, 12).

Ihmistyössä osallistavia menetelmiä käytetään yksilöiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Osallistavien menetelmien kirjo on ihmistyössä laaja ja niiden käyttö on yhteydessä ammattilaisten menetelmäosaamiseen ja organisaatioiden tarjoamiin mahdollisuuksiin hyödyntää niitä ammattityössä. Kam (2021, s. 1432–1436) pitää osallisuutta tavoittelevan toiminnan kannalta olennaisena sitä, että työskentelyprosessissa tunnistetaan yksilön vahvuudet ja voimavarat, joiden pohjalta lähdetään vahvistamaan osallisuutta. Valtaa ei voi suoraan siirtää työntekijältä asiakkaalle, vaan siihen tarvitaan erityistä osaamista. Erilaisia osallistavia menetelmiä hyödyntäen rohkaistaan asiakasta tunnistamaan omia voimavarojaan ja sitä kautta pyritään lisäämään hänen vaikuttamismahdollisuuksiaan.

Osallisuuden oppiminen

Osallisuuden ollessa keskeinen ihmistyön tavoite, tulee sen toteuttamista osata tehdä käytännössä. Osallisuus nähdäänkin sosiaali- ja terveysalan opinnoissa toimintana ja tavoitteena, jonka osaamista voidaan harjoitella ja oppia. Sote-alan asiakastyössä ja ammatillisessa kehitystyössä osallisuutta edistävää puhe- ja työskentelytapaa sekä osallistavia menetelmiä on otettu aktiivisesti käyttöön (Hautamäki ym., 2022, 15). Osallisuuden käsite ja harjoittelu näkyy vahvasti SeAMKssa sosiaalialan opinnoissa (Alaverdyan ym., 2022).

Osallisuuden edistämisen tavoite edellyttää osallistavan puhe- ja työtavan oppimista ja hyödyntämistä ammattityössä ja johtamisessa sekä laajemmin yhteiskunnassa. On mahdollista oppia ymmärtämään, miten kansalaiset voivat osallistua ja vaikuttaa asioihin yhteiskunnan eri tasoilla. Yksilö voi myös muuttaa elämänsä suuntaa (Aalto ym., 2022). Yhteiskunnassa ilmiöt ja rakenteet ovat jatkuvassa muutoksessa ja myös yksilötasolla on mahdollisuus oppia uutta ja suuntautua elämässä uudelleen (Payne, 2014, 19). Osallisuudessa on kyse yhteisestä neuvottelusta ja tiedonmuodostuksesta sekä pyrkimyksestä siihen, että kansalaisilla on aito mahdollisuus vaikuttaa omaan hyvinvointiinsa.

Osallisuus ihmistyössä -julkaisun artikkelit ovat luettavissa https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022122873919

SeAMKin Osallisuuden yhteiskunta ja työelämä -tutkimusryhmä suunnittelee jatkoa osallisuuden tarkastelulle. Tarkoituksena on vuoden 2023 aikana laatia osallisuutta käsittelevä monialainen ja ajankohtaista keskustelua esille tuova julkaisu.

Tiina Hautamäki, YTT, yliopettaja, SeAMK
Anu Aalto, YTM, lehtori, SeAMK
Aino Alaverdyan, YTM, sosionomi (AMK), lehtori, SeAMK
Silja Saarikoski, YTM, informaatikko, SeAMK

Lähteet:

Aalto, A., Lehtimäki, N. & Saariaho, M-L. (2022). Kohti oman talouden hallintaa. Teoksessa T. Hautamäki, A. Aalto, A. Alaverdyan, & S. Saarikoski (toim.), *Osallisuus ihmistyössä* (s. 229-240). Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 177. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022122873919

Alaverdyan, A., Sainio, P-C. & Saariaho, M-L. (2022). Sosionomiopiskelijat osallisuutta edistämässä Valtaistavat sosiaalityön menetelmät -harjoittelussa. Teoksessa T. Hautamäki, A. Aalto, A. Alaverdyan, & S. Saarikoski (toim.), *Osallisuus ihmistyössä* (s.115-139). Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 177. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022122873919

Hautamäki, T., Aalto, A., Alaverdyan, A., & Saarikoski, S. (2022). Osallisuuden monet ulottuvuudet ihmistyössä. Teoksessa T. Hautamäki, A. Aalto, A. Alaverdyan, & S. Saarikoski (toim.), *Osallisuus ihmistyössä* (s. 9–26). Seinäjoen ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 177. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022122873919

Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S., & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa* (Työpaperi 33/2017). Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0

Kam, P. K. (2021). From the strengths perspective to an empowerment–participation–strengths model in social work practice*. British journal of social work* (2021) 51, 1425–1444. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab049

Jämsén, A., & Pyykkönen A. (2014). *Osallisuuden jäljillä.* Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry.

https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf

Kananoja, A. (2017). Kansalaistoiminta osana sosiaalipolitiikkaa. Teoksessa: *Sosiaalityön käsikirja*. Toim. A. Kananoja, M. Lähteinen & P. Marjamäki. Tietosanoma.

Laki hyvinvointialueesta 611/2021 https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2021/20210611

Lähteinen, M., & Hämeen-Anttila, L. (2017). Sosiaalihuollon lainsäädäntö. Teoksessa A. Kananoja, M. Lähteinen, & P. Marjamäki (toim.), *Sosiaalityön käsikirja*. Tietosanoma.

Matthies, A-L. (2017). Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. *Sosiologia*, 54(2), 150-165.

Payne, M. (2014). *Modern social work theory.* Palgrave Macmillan.

Perustuslaki 731/1999 https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731

SOSTE (23.11.2018). *Osallisuus on tunne siitä, että kuuluu johonkin*. www.soste.fi

Sote-uudistus. (2022). *Hyvinvointialueet*. https://soteuudistus.fi/hyvinvointialueet-

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301

Terveydenhoitolaki 2010/1326. https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326